

EVERTSBERGS KAPELL

Evertsberg 1:8; Älvdalens församling; Älvdalens kommun; Dalarnas län

BESKRIVNING OCH HISTORIK

Om den första kyrkobyggnaden på platsen vet man mycket lite men under kapellets brädfodring har årtalet 1521 påträffats, vilket kan vara byggnadsårtalet för den första byggnaden (Berggren, 1934; Ahlberg, 1996). Det andra kapellet i ordningen genomgick en rad åtgärder under 1600- och 1700-talen. Trots detta ansågs dock byggnaden, redan 1716, lida av allvarligt förfall och på 1740-talet bedömdes kapellet vara i så pass dålig kondition att ett nybygge krävdes.

Nuvarande kapell, troligen det tredje i ordningen (Söderström, 1906; Ahlberg, 1996), uppfördes 1750 (visitationsprotokoll 1757). Virket och delar från tidigare byggnad återanvändes. Det nya kapellet behöll blygsamma dimensioner och ålderdomliga proportioner. Det bestod av ett enkelt timrat långhus under högt och brant sadeltak täckt med spån, med en likaså timrad sakristia i norr samt av ett litet vapenhus i väster, detta uppfört av bräder och täckt med brädtak. Taken var tjärade och byggnaden i övrigt rödmålad. Långhuset, och troligen även sakristian, brädfodrades 1762. Vid visitationen 1757 anges kapellet ha åtta fönster, sakristian ett. Alla fönster var då försedda med blåmålade luckor. Invändigt förblev väggarna fram till början av 1900-talet av timmer, och fogarna tätade med lister. År 1869 målades kapellet invändigt med limfärg men upp till brösthöjd med oljefärg, samtidigt ommålades läktaren. År 1882 borttogs samtliga fönsterluckor. Fönsterbeskrivningen från 1905 avslöjar att antalet fönster och dess fördelning i stort förblivit oförändrad sedan 1700-talet med undantag av ett trekantigt fönster, i höjd med valvet i öster, som tillförts 1885. På södra långsidan fanns tre fönster, på den norra två, i öster kring koret två samt ett fönster i väster över läktaren. Samtliga anges då vara låga och något böjda upptill, med små rutor.

Kyrkans inre präglas av flera århundraden och en del inredningsdetaljer är äldre än byggnaden. Altarprydnaden är ett senmedeltida altarskåp och predikstolen är från 1600-talets mitt. I övrigt har väggar, valv, läktare och bänkar behållit sin ursprungliga karaktär från 1700-talets

mitt medan orgeln är ett tillägg från 1920-talet. Inre restaureringar har genomförts 1922 och 1953. Den sistnämnda under J. Werkmästers ledning då originalfärgsättningen togs fram och förbättrades på ytor och inredning. Till största del har kapellet förblivit, såväl ut- som invändigt, oförändrat sedan uppförandet 1750.

Den säregna klockstapeln är äldre än nuvarande kapellbyggnad, och bedöms vara uppförd under 1600-talet. Den anges i början på 1900-talet ha blivit tillbyggd mot norr för att kunna inrymma ytterligare en klocka som övertogs från Älvdalen. Samtidig försågs den med trätrappa och dörr medan stengrunden förbättrades.

Kyrkomiljön

Evertsbergs kapell är beläget i den lilla byn med samma namn, ca två mil sydväst om moderkyrkan i Älvdalen. Byn är anlagd i anslutning till ett öppet platåliknande område i det vida fåbodlandskapet där skogen skapar naturliga avgränsningar för bygden. Kyrkan ligger i södra utkanten av den större klungbyn vars bebyggelse ligger glest utspridd bland brukad mark. Nedanför kyrkotomten i söder löper den uråldriga leden mellan Mora och Lima, idag del av Vasaloppets sträcka. Öster om kyrkan finns ett antal byggnader som brukas som fritidshus. I väster sträcker sig ett öppet fält som närmast kyrkan korsas, längs med kyrkotomten, av en mindre grusväg. I norr ligger en låg och avlång byggnad och i vinkel med denna ett tillhörande uthus, byns forna skola som numera har omvandlats till bostäder. Från planen utanför bostadshuset leder en grusgång till kyrkans port. Längs grusgången har nyligen ett antal träd planteras.

Kyrkotomten avgränsas i öster och söder, kring kyrkogården, av ett rödmålat spjälstaket. I söder finns även en kallmurad mur av natursten som stödjer kyrkogårdens terrasserade jordfyllning. I norr ansluter kyrkan mot en större gräsplan som saknar inhägnad. Kyrkans område har en mycket sparsam vegetation med några björkar och buskar och har till större del ängskraktär.

Övriga byggnader

I anslutning till kyrkotomtens sydvästra hörn, men utanför inhägnaden, står en gammal tiondebod (även kallad "kapellhärbre") uppförd av knuttimmer. Boden är troligen från 1600-talet men bör ursprungligen ha stått på annan plats.

Kyrkoanläggningen

Kyrkogården

Till kapellet hör en mindre kyrkogård anlagd söder om kapellet. Den avgränsas av tomtens spjälstaket och ingången ligger i anslutning till kyrkans vapenhus. Till största del utgörs tomten av en gräsplan med några enstaka låga buskar och ett par björkar. Kyrkogården har endast två rader med gravar, en i söder och en i öster, vilka är anlagda längs med staketet. Begravningsplatsen invigdes så sent som 1996, samtliga gravar har tillkommit därefter.

Klockstapeln

Klockstapeln står i väster, strax utanför kyrkans vapenhus och ovanligt nära kapellbyggnaden. Den är uppställd på tvären i förhållande till långhuset. Klockstapeln bedöms vara upptimrad under första hälften av 1600-talet men bär årtalet 1698. Den är uppförd i stolpkonstruktion på stengrund. Klockstapeln är till sin utformning ovanlig och ålderdomlig, den har i nedre del sluttande väggar med bred utvidgning i basen och över midjan en rak avslutning. I öster finns en utbyggnad för ingången till torntrappan. Stommen är klädd med rödmålad locklistpanel men mellan tornet och taket finns en smal ljudöppning. Klockkammaren har sadeltak med slutna gavlar, tak och gavlar är täckta med takspån. Taket kröns av två nockkors. Klockstapeln tillbyggdes mot norr 1903 för att kunna inrymma ytterligare en klocka. Samtidigt tillfördes eller ombyggdes trappan och dörren medan stengrunden förbättrades.

Kyrkobyggnaden

Det nuvarande kapellet består av ett rektangulärt långhus. Det har tillbyggd sakristia i vinkel med koret mot norr samt ett mindre vapenhus mot gaveln i väster. Långhuset har knuttimrad stomme och i samband med uppförandet 1750 har med stor sannolikhet delar av det äldre kapellet återanvänts som byggnadsmaterial. Dateringar med det inskurna årtalet 1750, året för återuppbyggnaden, förekommer invändigt över dörren i väster samt på altärväggen. Kapellet vittnar om ålderdomlig och anspråkslös byggnadskonst. Såväl utvändigt som invändigt var ursprungligen byggnadens väggar ofodrade och timmerkonstruktionen synlig men utvändigt rödfärgad. Brädfodringen tillfördes första gången 1762 och förnyades flera gånger därefter.

Exteriör

Kapellet är uppfört på en sockel av gråsten som 1894 fogades och putsades med kalkbruk. Möjligtvis svartmålades grunden också i samband med detta. Långhuset och sakristian har timrad stomme och vapenhuset är troligen uppfört med ramverkskonstruktion. Ytterväggarna

är brädfodrade med locklistpanel och rödmålade med Falu rödfärg. Panelens lister liknar snarare smala brädor och är profilerade i kanten. Gavlna har droppskivor i höjd med takfoten.

Långhuset har tre fönsteraxlar i södra långsidan och två i den norra. Det har även två fönsteraxlar i östra gaveln och ett fönster i västra gaveln över vapenhuset. Samtliga fönsteröppningar är låga med stickbågiga avslutningar i överdel. Undantagna är sakristians gavelfönster som består av ett lågt rektangulärt fönster med över detta ett mindre triangulärt fönster. Även långhusets östra gavel har ett mindre triangulärt fönster i överdel. Fönsteruppställningen har förblivit oförändrad sedan 1700-talet med undantag av det trekantiga fönstret i övre delen av östra gaveln som tillfördes 1885. Det är oklart om den stickbågiga fönstertypen är ursprunglig men den överensstämmer med beskrivningen från visitationen 1905.

De branta och höga sadeltaken är spånklädda och tjärade, vilket är det ursprungliga utförandet. Samtliga tak kröns på gavelnockarna av träkors fästade mot vindskivorna. Långhusets vindskivor har avslutningar med vingar i nedre del. Mot norra sidan står en äldre brandstege av järn. Ursprungligen bar vapenhuset brädtak men det är numera spåntäckt.

Vapenhusets ingång har pardörrar fodrade med tjärad panel uppsatt i diagonal. Över dörröppningen finns ett smalt överljusfönster med vertikal spröjsning. Dörr- och fönsteröppningar har vitmålade foder. Ingången till vapenhuset har trapplan och trappsteg av grov röd sandsten som har inristning med årtal 1781. Över porten hänger en lykta och vid sidan om porten står, uppställd på södra trappsteget, den uråldriga stockbössan.

Interiör

Interiören har genomgått flera renoveringar och restaureringar; bl.a. 1915, 1922 och 1953. Det är dock delvis oklart vilka åtgärder som då vidtagits. Nuvarande färgsättning och del av inredningen är en följd av senaste restaureringen under ledning av J. Werkmäster.

Det rektangulära kyrkorummets innerväggar består av liggande stockar; vitmålade och med målad dekor kring fönsteromfattningarna. Timmerväggarna anges ursprungligen ha varit övertäckta med lister på fogarna. År 1869 limmålades kapellet invändigt i sina övre delar medan väggarna upp till brösthöjd ströks med oljefärg.

Långhusets innertak är tunnvalvt och täckt med vitmålade bräder. Völvningen är dock inte fulländad och har sidbrytningar som en följd av den primitiva konstruktionen i valvstommen. Det framgår ej av de tidiga visitationsprotokollen om tunnvalvet är ursprungligt. Taklaget kan inledningsvis ha varit öppet. Långhusets golv utgörs av ett gammalt brädgolv som motsvarar det ursprungliga utförandet.

I väster står en läktare buren av sex hel och fyra halvkolonner, av svarvat och marmorert trä. Läktarbarriären har speglar och utskjutet mittparti. Kolonnerna samt barriärens speglar har marmorerad dekor. Läktaren nås från kyrkorummet genom en brant trappa uppsatt mot norra delen av rummets gavel. Läktaren beskrivs redan 1757 och är därmed samtida med byggnaden.

Väggarnas och inredningens målade dekor i kyrkorummet har framtagits och kompletterats i samband med restaureringen 1953, vilken utfördes av Jerk Werkmäster, samtidigt som restaureringen av inventarierna.

Dörren till sakristian är troligen från 1600-talet och var sannolikt ursprungligen kapellets ingångsdörr i västra gaveln. Nuvarande innerdörr till vapenhuset är en omålad pardörr med klädsel av diagonalt uppställda plankor. Dörrarna har stickbågig avslutning i överdel. Långhuset har låga stickbågiga och blyspröjsade fönster. Fönstren har profilerade och omålade fönsterfoder. Kapellets fönster har utgjort modell för fönstren i Sälens fjällkyrka. Till sin typ motsvarar fönstren beskrivningen i 1905-års visitation, det är dock oklart om det är samma modell av fönster som förekom innan dess.

Inredning och inventarier

Äldre inredningar och inventarier har överförts till kapellet, dels vid uppförandet men även vid senare tillfällen. Del av inredningen och inventarierna har tillhört föregångaren till nuvarande byggnad.

Högt över altaret hänger ett medeltida altarskåp från omkring 1450, ett nordtyskt arbete och sannolikt ett krigsbyte. Skåpet var ursprungligen uppställt i Leksands kyrka men överlämnades av Karl XI som gåva 1668 till Älvdalens kyrka. Det överfördes slutligen 1762 till Evertsberg. Skåpet anses vara ett av Dalarnas vackraste altarskåp från perioden (jfr By, Amsberg, Malung m.fl.).

Nuvarande altare består av ett enkelt träbord med marmorerad dekor. Altarringen har knäfall och marmorerade speglar som liknar läktarbarriären.

Den ovanliga predikstolen tillverkades i Evertsberg 1701, som ersättning för en enklare sådan. Den fick sin traditionella målade allmogedekor fem år senare. Den stod därmed i det förra kapellet. Predikstolen är ett genuint lokalt arbete med stark förankring i den regionala möbelkonsten.

Till kapellets äldre inventarier hör även en dopfunt av trä på svarvad fot samt en brudbänk och s.k. kyrkogångsbänk. Dessa föremål härrör från 1700-talet.

Enligt visitationsprotokollen utrustades kyrkan ursprungligen med öppna bänkar med sidostycken; 14 på manssidan, 12 på kvinnosidan. Det förekom dessutom bänkar under läktartrap-

pan, i koret samt på läktaren. De anges ha blivit förbättrade år 1900 och försedda med ryggstöd.

Kapellets befintliga gråmålade bänkar med gavlar motsvarar äldre beskrivningar. De restaurerades beträffande färgsättningen 1953. Bänkarna har moderna ljushållare av mässing uppsatta i gavlarna. Elementen under bänkarna är från samma period.

Kyrkorummet har två ljuskronor av trä och smide, utförda i traditionellt allmogehantverk. Den största takkronan, i mittgången närmast koret, är tillverkad 1797 och bär även givarens initialer. Över läktaren hänger även två ljuskronor i Karl Johansstil. Under läktaren hänger tre elektrifierade lyktor.

Enligt beskrivningarna hade kyrkan redan läktare 1750. Efterföljande skildring, från 1853, anger tio svarvade pelare, trappa, läktarbarriär med ”tavlor och listverk” samt fem bänkar på manssidan och en på kvinnosidan. Den får senare, 1869, förgyllningar. Beskrivningarna överensstämmer i stort med aktuella förhållanden, 1905 har dock bänkantalet på kvinnosidan utökats till fem. Det befintliga framskjutande mittpartiet är troligen också ursprungligt men den marmorerade utsmyckningen som rekonstruerades på 1950-talet kan dock vara av senare datum.

Kyrkans orgel, som är uppställd på läktaren, tillfördes i ett sent skede. Orgeln byggdes 1925 av den tjeckiske orgelbyggaren G. Rieger, men fasaden har en passande ålderdomlig karaktär.

I klockstapeln hänger tre klockor. Lillklockan är en av Dalarnas minsta och är gjuten 1616. Mellanklockan är från 1639 och storklockan bör vara en av de äldsta i Dalarna, gjuten av medeltidsmalm. Den tillhörde ursprungligen det äldsta kapellet i Älvdalen och uppsattes senare 1585 i stenkyrkans klockstapel. Den blev omgjuten 1762 och flyttades 1903 till Evertsberg. I samband med detta tillbyggdes klockstapeln. Samma år utlånades mellanklockan till Åsens kapell, denna återlämnades dock 1955.

Övriga upplysningar

Utanför kyrkans port, i väster, står en s.k. fattigstock. Det är ett genuint gammalt lokalt arbete med järnband och beslag av handsmitt myrjärn. Holklåsen anskaffades från Lima år 1726.

I samband med övertagandet av altarskåpet från Älvdalens kyrka (1762) överfördes Evertsbergs altartavla till Åsens kapell.

KULTURHISTORISK KARAKTERISTIK OCH BEDÖMNING

Kapellet är troligen den tredje kyrkobyggnaden på platsen. Nuvarande byggnad, med långhus, vapenhus och sakristia, är uppförd 1750. Klockstapelns äldsta delar kan härstamma från första hälften av 1600-talet.

Kapellet präglas till största del av allmogens traditionella byggnads- och konsthantverkstekniker. I utförandet ligger förebilden för Evertsbergs kapell närmare storgårdarnas representativa boningshus än kyrkobyggnadernas säregna och arkitektoniskt komplicerade byggnader.

I sin anspråkslöshet är Evertsbergs kapell ett sällsynt smycke som i all sin enkelhet speglar allmogens forna vardag i dessa isolerade bygder. Det lilla kapellet intar även en särställning i norra Dalarna med sin inredning och sina äldre och säregna inventarier.

Invändigt har kapellet, i början av 1950-talet, genomgått en omfattande restaurering under ledningen av konstnären Jerk Werkmäster. Detta gäller i synnerhet målade inventarier och inredningar. Trots flera renoveringar och restaureringar har kapellet och klockstapelns till utformning, utförande och karaktär tämligen väl bevarade. Kapellbyggnaden är till väsentliga delar, såväl utvändigt som invändigt, oförändrad sedan uppförandet på 1750-talet. Det utgör ett sällsynt exempel på de tidiga och enkla kyrkobyggnaderna som förekommit i landets och Dalarnas ensliga skogsbygder. Även den ålderdomliga klockstapelns från 1600-talet, utgör ett ovanligt och väl bevarat exempel på denna typ av konstruktioner.

Att särskilt tänka på i förvaltning och användning av kyrkan och kyrkomiljön

- **Kapellets enkelhet och äkthet beträffande byggnadsteknik, material och utformning. Ursprunglig träkonstruktion vittnar om sin tids byggnadsskick samt om kapellets byggnadshistoria**
- **Äldre inredningar och inventarier, i synnerhet altarskåpet (1400-tal), predikstolen (1701), dopfunten (1700-tal)**
- **Klockstapelns ålderdomliga och ovanliga konstruktion och karaktär**
- **Kyrkomiljön och miljön kring kyrkan. Den ursprungliga karaktären bör beaktas avseende bebyggelse, mark och vegetation**

Källor och litteratur

Ahlberg, H. 1996. *Dalarnas kyrkor i ord och bild*.

Björklund, Stig. 1960. *Evertsbergs kapell i folktradition....*

Emnéus, N.O. 1956. *Evertsbergs kapell*. Julbok för Västerås stift, Nr. 51

Jerk Werkmäster. Dalarnas museums småskrifter. Nr 14, 1977

Kyrkobeskrivning (blad). *Evertsbergs kapell*.

RAÄ. *Byggnadsregistret*

Visitationsprotokoll; 1757, 1853, 1905. Evertsbergs kapell. Västerås stifts arkiv.

Övriga uppgifter:

Inventeringsdatum: 2004-06-17

Fältinventering: Jean-Paul Darphin

Kulturhistorisk karakteristik och bedömning: Jean-Paul Darphin, efter samråd med referensgrupp utsedd av Västerås stift

Rapportsammanställning och foto: Jean-Paul Darphin

Färdigställd: 2005-02-17

Händelser: Kronologisk förteckning

År	H-Typ	Händelse	Källa
1200-talet?	Nybyggnad	Uppgifter om ett första kapell i Evertsberg	Ahlberg, 1996
1521?	Nybyggnad	Andra kapellbyggnaden uppförs? (osäker källa). Klockstapeln uppförs?	Ahlberg, 1996 Inskriptioner i kyrkan
1600-talets första hälft	Nybyggnad	Klockstapeln uppförs	Ahlberg, 1996 Björklund, 1960
1698	Ombyggnad	Ombyggnad av klockstapeln?	Datering på klockstapeln
1750	Rivning Nybyggnad	Befintlig kapellbyggnad rivs. Ny kapellbyggnad uppförs, delar av tidigare byggnad återanvänds. Långhus och sakristia timrade m. spåntak, vapenhus av bräder m. brädtak, hela kapellet rödfärgat utvändigt. 8 st fönsterluster, blåmålad fönsterluckor. Läktare, brädgolv i hela kapellet, källare under sakristian	Ahlberg, 1996; Emnéus 1956; Björklund, 1960 Visitationsprotokoll
1762		Kapellet brädfodras, tak och ytterväggar strukna med tjära och rödfärg. Väggarna inuti täckta med lister. Altarskåp övertas från Älvdalen	Visitationsprotokoll, 1853
1781	Tillbyggnad	Stentrappan utanför vapenhuset tillkommer	Inrstat årtal
1869	Underhåll	Kyrkorummet och sakristian målas med limfärg, nedre delen upp till brösthöjd med oljefärg. Läktare och predikstol ommålas, delvis m. förgyllningar, även bänkar ommålas. Vapenhuset brädfodras	Visitationsprotokoll, 1905
1877	Underhåll	Nytt spåntak på västra sidan av långhuset	Visitationsprotokoll, 1905
1882	Underhåll	Ny vägpanel utvändigt, rödmålad. Fönsterluckorna borttages. Även ny panel på klockstapeln,	Visitationsprotokoll, 1905
1885	Uppvärmning	Kaminer anskaffas till kyrkorummet och sakristian. Skorsten muras 1891 och förstärks 1893. Trekantigt fönster sätts in i öster för att belysa ”takvalvet”	Visitationsprotokoll, 1905
1894	Underhåll	Stengrunden fogas och stryks med kalkbruk	Visitationsprotokoll, 1905
1900	Inredning	Bänkarna förbättras och förses med ryggstöd	Visitationsprotokoll, 1905
1903	Tillbyggnad- Klockstapel	Klockstapeln tillbyggs på norra sidan för att kunna rymma ny klocka som övertas fr. Älvdalen. Komplettering av stengrunden och kalkstrykning Trätrappa och dörr tillkommer?	Visitationsprotokoll, 1905
1904	Underhåll- Klockstapel	Klockstapeln får stengrund (fullständig) som kalkstrykes. Den förses med ytterdörr och trätrappa	Visitationsprotokoll, 1905
1915-1916	Ändring- Restaurering- Exteriör	Ark. A. Roland. Åtgärder okända	RAÄ-Byggreg
1922	Ändring-Interiör	Restaurering av kyrkorummet och inventarier? Även utvändigt?	RAÄ-Byggreg Björklund, 1960
1925	Orgel	Uppförs nuvarande orgel, tillv. G. Rieger, Tjeckoslovakien	Ahlberg, 1996
1932	Ändring- Exteriör	Ark. M. Dahlander	RAÄ-Byggreg
1951-53	Ändring Restaurering- inredning och exteriör	Ark. B. Schill. Konserv. Jerk Werkmäster. Originalmålningar tas fram i hela kyrkan. Renovering och restaurering av inredning och inventarier. Elvärme installeras, lagning av golv, borttagning av skorstensstock och kamin. Stilskåp i sakristian	RAÄ-Byggreg Emnéus, 1956 Ahlberg, 1996; Dalarna museum, 1977
1954	Underhåll- Exteriör	Omläggning av taken	
2004	Underhåll- Exteriör	Renovering: grund, panel på fasader, fönster, yttertak	Stiftets handlingar

Situationsplan

